

Elämänmittaisten vammaispalvelujen kestävä järjestäminen edellyttää kilpailutusten rajaamista lainsäädännön keinoin

TAUSTA – vammaispalveluiden kilpailutuksiin liittyy eettisiä, oikeudellisia, sosiaalipoliittisia ja taloudellisia ongelmia

Vuodesta 2007 alkaen vammaisten henkilöiden välttämätön apu ja tuki on järjestetty pääasiassa kilpailutuksin. Suomeen vakiintunut järjestämistapa eroaa muista Euroopan Unionin maista.

Vammaispalvelujen kilpailutuksista 12 vuoden aikana saatujen kokemusten perusteella voidaan todeta, että kilpailutukset eivät ole kestävä tapa järjestää vammaisten henkilöiden elintärkeitä, elämänmittaisia palveluja, sillä ne rikkovat vammaisten ihmisten perusoikeuksia, aiheuttavat negatiivisia hyvinvointivaikutuksia sekä lisäävät erikoissairaanhoidon ja muun laitoshoidon kustannuksia. Vammaisten ihmisten ja heidän läheistensä näkökulmasta tilanne on ollut inhimillisesti kestävä. Lisäksi kilpailuttamisen seurauksena syntyneet kielteiset vaikutukset käyttäjien arjen sujumiseen ovat johtaneet pahimmillaan omaisten uupumiseen ja ennenaikaiseen siirtymiseen pois työelämästä.

Kilpailutuksissa kilpaillaan ensisijaisesti henkilökunnan määrällä ja työsuhteen ehdoilla. Kilpailutuksissa ei riittävästi oteta huomioon vammaisten ihmisten hyvin yksilöllisiä tuen ja avun tarpeita. Riittämätön henkilöstömitoitus, henkilöstön suuri vaihtuvuus ja palvelun käyttäjien tarvetta suppeampi tuki ovat monessa tapauksessa johtaneet siihen, että palvelun käyttäjä on jouduttu siirtämään raskaampien – ja kalliimpien – palveluiden piiriin toiselle palveluntuottajalle, erikoissairaanhoidon tai vahvalle tuelle laitospalveluun. Samalla lapsuus- ja nuoruusvuosien aikana tehdyt hyvinvointi-investoinnit vammaisen ihmisen ja hänen läheistensä arkeen mitätöityvät.

Vammaisten henkilöiden elämänmittaisten, välttämättömien palveluiden kilpailutuksissa vammaiset henkilöt itse ja heidän perheensä ovat jääneet osattomiksi itseään koskeissa, elämän kannalta merkittävimmissä päätöksissä. Kilpailutusten ongelmana on, että ne eivät anna osallisuutta eivätkä oikeussuojakeinoja kilpailutettavien palveluiden käyttäjille. Hankintalaki antaa ne vain hankinnan kilpailuttajille kuten kunnille, kuntayhtymille ja Kelalle sekä palvelun tuottajille. Tämä on vastoin Suomen kesäkuussa 2018 ratifioimaa vammaisten ihmisten oikeuksia koskevaa YK:n yleissopimusta, jonka mukaan vammaisen on saatava valita asuinpaikkansa ja -kumppaninsa, eikä hänen tarvitse tyytyä hänelle tarjottuun ratkaisuun. Yleissopimus edellyttää, että vammaisen henkilö on osallinen kaikissa itseään koskeissa asioissa.

TAVOITE – yksilöllisiin tarpeisiin perustuvat, perusoikeudet ja jatkuvuuden turvaavat vammaispalvelut

Kestävän vammaisten henkilöiden välttämättömän avun ja tuen järjestäminen tulisi perustua yksilölliseen tarpeiden, toiveiden, tilanteen ja olosuhteiden selvittämiseen sekä avun ja tuen suunnitteluun ja toteutukseen sen perusteella. Läpi elämänsä apua ja tukea välttämättä tarvitseva vammaisen ihminen tarvitsee hyvinvointinsa turvaamiseen pitkäaikaisia, pysyviä vuorovaikutus- ja hoivasuhteita eli palveluja, jotka rakentuvat pysyvyyden ja jatkuvuuden varaan.

Nykytilanteen korjaamiseksi tarvitaan lakiin perustuva kirjaus, joka turvaa perusoikeuksien toteutumisen sekä luo puitteet tämän kaltaiselle toiminnalle. Tämä loisi myös edellytykset kansalaisten luottamuksen palauttamiselle järjestelmää kohtaan.

Ei myytävänä! -kansalaisaloitteen allekirjoitti yli 72 000 suomalaista. Taloustutkimuksen syksyllä 2018 tekemän kyselyn perusteella seitsemän kymmenestä suomalaisesta (68 prosenttia) oli sitä mieltä, että vammaisten ihmisten elämänmittaisten palveluiden kilpailuttaminen on lopetettava. Tämä kysely tehtiin ennen hoivakriisin julkiseksi tuloa. Myös eduskunta totesi kansalaisaloitteen käsittelyn yhteydessä ongelmat ja edellytti yksimielisessä lausumassaan hallitukselta lakimuutosta vammaispalveluiden kilpailutuksiin liittyvien ongelmien korjaamiseksi. Kansalaisaloitteen eduskuntakäsittelyn yhteydessä sekä eduskunnan sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnan lausunnossa (StVL 10/2018 vp) että talousvaliokunnan

Taustamuistio hallitusohjelmaneuvotteluihin

mietinnössä (TaVM352018 vp) todettiin selkeästi ja yksimielisesti vammaispalveluiden kilpailutuksiin liittyvät perusoikeudelliset ja inhimilliset ongelmat.

Ehdotamme hallitusohjelmaan seuraavaa kirjausta:

Kilpailuttamisessa esiin nousseet ongelmat ratkaistaan uudistamalla lainsäädäntöä vammaisten henkilöiden välttämättömän avun ja tuen osalta siten, että YK:n vammaissopimuksen mukaiset ihmisoikeusvelvoitteet, osallisuus ja oikeussuoja toteutuvat.

VAIKUTUKSET – toimivat vammaispalvelut tuottavat osallisuutta, vähentävät erikoissairaanhoidon kuluja ja tarjoavat kiinnostavia työtehtäviä

Vammaisten henkilöiden asumispalveluiden kilpailutusten piirissä on noin 10 000 ja Kelan puhe- ja kuulovammaisten tulkkipalvelun kilpailutuksen piirissä noin 6 000 suomalaista. Kyse on siis pienestä erityisryhmästä.

Kilpailutusten aikaansaamista pitkävaikutteisista kustannussäästöistä ei ole mitään evidenssiä. Sen sijaan on paljon näyttöä siitä, että vammaiset ihmiset ovat kärsineet kilpailutuksesta seuranneesta palvelun heikentymisestä. Henkilökuntamitoitus ja henkilökunnan osaaminen ovat ratkaisevat tekijät vahvaa tukea tarvitsevien vammaisten ihmisten arjen sujuvuudessa. Vammaispalveluiden hankintojen kilpailutusten seuraukset heijastuvat usein suoraan vahvaa tukea tarvitsevien palvelunkäyttäjien toimintakykyyn ja myös muuhun hyvinvointiin. Näitä ongelmia ratkotaan muilla hallinnonaloilla, kuten erikoissairaanhoidossa, jolloin lisäkustannuksia ei tunnisteta vammaispalveluiden kustannuksissa.

Kilpailutusten aiheuttamat kokonaiskustannukset huomioiden vammaisten henkilöiden välttämättömän avun ja tuen kilpailuttamisen lopettamisen todelliset kustannusvaikutukset julkiselle taloudelle ovat positiiviset. Tätä kokonaiskustannusvaikutusta tulee tarkastella pitkällä aikavälillä ja suhteessa kestävyysvajeeseen. Yksittäisten budjettivuosien pienillä leikkauksilla lisätään kestävyysvajetta.

Kilpailuttamisen lopettaminen ei tarkoita, etteivätkö yksityiset yritykset voisi osallistua vammaispalveluiden tuottamiseen. Ei ole kuitenkaan toimialan yritysten etujen mukaista, että palvelut järjestetään palvelun käyttäjien oikeuksia loukkaavalla tavalla tai että yritykset jätetään kamppailemaan kilpailutuksissa asetettujen alimitoitettujen hoitomitoitusten ja asiakkaiden ennalta arvioitua suurempien palvelutarpeiden kanssa.

Elinkeinopoliittisesti olisi toivottavaa, että myös vammaispalveluiden tuotannossa säilyisi aito kilpailu. Nykyinen kilpailutuksiin perustuva malli on romahduttanut nopeasti aiemmin runsaan ja monimuotoisen järjestöjen ja yksityisen palveluntuottajakentän. Kilpailutukset ovat johtaneet alan voimakkaaseen keskittymiseen. Tämän suuntainen kehitys ei ole vammaisten henkilöiden, järjestöjen ja pk-yritysten eikä myöskään veronmaksajien edun mukaista. Heikosti toimiva kilpailu johtaa korkeampiin julkisiin menoihin sekä heikompaan palvelun laatuun.

Vammaispalvelualan pysyvät työpaikat ja hoitosuhteet luovat kiinnostavia työnkuvia ja tarjoavat työntekijöitä houkuttelevia pitkäaikaisia työuria niin julkisella kuin yksityisellä sektorilla. Samalla edellytykset löytää motivoitunutta ja osaavaa työvoimaa alalle vahvistuvat. Vammaispalveluala kärsii työvoimapulasta, joka on lähivuosina eläköitymisen myötä pahenemassa. Myös valtion tulisi pitää huolta alan houkuttelevuudesta ja pysyvistä työpaikoista.

Ei myytävänä-kansalaisaloitteen allekirjoittajatahot